

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας:

Οι πρώτοι εβραίοι πρόσφυγες από την Ισπανία έφτασαν στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του ΙΕ' αιώνα. Από το 1515, διέθεταν δικό τους τυπογραφείο. Συνέχισαν να φθάνουν εκεί, φυγάδες της Δύσης, και να δίνουν καινούρια ζωή στην πόλη. Τον ΙΣΤ' αιώνα, η Θεσσαλονίκη είχε πάλι μεταβληθεί σε εμπορικό κέντρο. Με τους εβραίους να κινούν το εμπόριο και τη Βενετία κύριο σημείο συναλλαγών. Οι πόλεμοι ανάμεσα στους Τούρκους και τους Βενετσιάνους έφεραν πρόσκαιρη ύφεση που ξεπερνιόταν μόλις γινόταν ειρήνη. Από τον ΙΖ' αιώνα, οι Έλληνες άρχισαν πάλι να πυκνώνουν τον πληθυσμό της πόλης, ενώ οι εβραίοι λιγόστευαν. Τον ΙΗ' αιώνα, η πόλη της Θεσσαλονίκης αριθμούσε 30.000 μουσουλμάνους, 20.000 χριστιανούς και αριθμό εβραίων που με δυσκολία έφτανε το 7% του συνολικού πληθυσμού.

Τα γεγονότα της Χαλκιδικής, στη διάρκεια της επανάστασης του 1821, δεν επέτρεψαν στους Θεσσαλονικείς να πάρουν ενεργό μέρος στους αγώνες. Άλλωστε, ο διοικητής της πόλης, Γιουσούφ μπέης, απαγχόνισε προληπτικά κάποιους πρόκριτους κι οδήγησε περίπου 2.000 χριστιανούς στις φυλακές. Ένα κίνημα που πήγε να εκδηλωθεί στα 1854, με την ευκαιρία του Κριμαϊκού πολέμου, πνίγηκε στην αρχή του. Η Υψηλή Πύλη προσπάθησε να δώσει ώθηση και ζωντάνια στις πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κι ανάμεσα σ' αυτές και στη Θεσσαλονίκη. Στα 1858, ο σουλτάνος Αμπντούλ Μετζιτ επισκέφτηκε την πόλη κι έγινε δεκτός από τον λαό ως προστάτης. Η ανοχή της κεντρικής διοίκησης επέτρεψε το άνοιγμα σχολείων. Εβραϊκά τα πολλά και καλύτερα, αλλά και ελληνικά. Η οικοδομική άνθιση οδήγησε στο γκρέμισμα ρωμαϊκών και βυζαντινών μνημείων ώστε να δημιουργηθεί χώρος. Το γκρέμισμα τμημάτων του τείχους απομόνωσε τον Λευκό Πύργο αλλά επέτρεψε την κυκλοφορία του αέρα που απάλλαξε την Θεσσαλονίκη από τις συχνές επιδημίες. Στα 1871, ο σιδηρόδρομος ένωσε την πόλη με τα Σκόπια και, το 1888, συνδέθηκε με το σιδηροδρομικό δίκτυο της Σερβίας. Στα τέλη του ΙΘ' αιώνα, η Θεσσαλονίκη είχε και πάλι μεταβληθεί σε μεγαλούπολη. Με Σλάβους και Βούλγαρους αλλά και Έλληνες από άλλες περιοχές να συρρέουν στις συνοικίες της. Στα 1895, ο πληθυσμός της είχε φθάσει τους 120.000 κατοίκους (έναντι 50.000 το 1865).

Στα 1904, γενικός πρόξενος της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη ανέλαβε ο Λάμπρος Κορομηλάς. Ουσιαστικά, ανέλαβε να διευθύνει τον Μακεδονικό Αγώνα και τα κατάφερε πολύ καλά. Στην αρχή, οργάνωσε σώματα ανταρτών από ντόπιους και προσπάθησε να στήσει μυστικά κέντρα σε κάθε πόλη της Μακεδονίας. Ενώ όμως το μυστικό ελληνικό δίκτυο προχωρούσε, οι ντόπιοι οπλαρχηγοί αποδεικνύονταν ενθουσιώδεις αλλά άπειροι. Ο Κορομηλάς εγκατέλειψε την ιδέα των ντόπιων σωμάτων και προσχώρησε στην άποψη της αποστολής ανταρτικών τμημάτων από την ελεύθερη Ελλάδα με επικεφαλής αξιωματικούς. Εθελοντές από την Κρήτη, τη Μάνη και τη λοιπή Πελοπόννησο αλλά και από τη Στερεά Ελλάδα

πύκνωσαν τις τάξεις των μαχητών. Από το 1905, οι Βούλγαροι κομιτατζήδες άρχισαν να εκτοπίζονται από τις θέσεις τους. Στα χωριά, δημιουργήθηκαν πολιτοφυλακές. Στα 1906, ιδρύθηκε η «Οργάνωση Θεσσαλονίκης» με αρχηγό τον υπολοχαγό Σουλιώτη (με το ψευδώνυμο Νικολαΐδης). Με συστηματικό μποϊκοτάζ και αρκετή τρομοκρατία, η οργάνωση μπόρεσε να ανακόψει την βουλγαρική διείσδυση στη Θεσσαλονίκη και να πετύχει την αραίωση της βουλγαρικής συνοικίας που είχε αρχίσει να δημιουργείται. Όταν, στα 1906, με απαίτηση των Τούρκων, ο Κορομηλάς μετατέθηκε στην Αθήνα, το έργο του είχε αποδώσει. Από το 1907, οι Έλληνες πέρασαν στην αντεπίθεση. Στα 1908, οι Νεότουρκοι έφεραν την προσωρινή ειρήνη.

Με την επικράτησή τους, ξεκίνησε την εφαρμογή της «οθωμανικής ισότητας» με την επιβολή αναγκαστικού εκτουρκισμού που όμως δεν πέρασε. Το 1909 ιδρύθηκε η «Φεντερασιόν» από εργατικά σωματεία της πόλης με μέλη που εμπνέονταν από σοσιαλιστικές ιδέες. Πρωτεργάτης της ένωσης θεωρείται ο Αβραάμ Μπεναρόγια. Στις γραμμές της εντάχθηκαν εργάτες από όλες τις εθνικές ομάδες που συγκεντρώνονταν τότε στη Θεσσαλονίκη. Η «Φεντερασιόν» ανέπτυξε πλούσια δράση και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και ωρίμανση του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος.

Ακολούθησε ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος. Στις 11 τη νύχτα, 26 Οκτωβρίου του 1912, ο Ταξίν πασάς υπέγραψε το πρωτόκολλο της παράδοσης της Θεσσαλονίκης στον ελληνικό στρατό (βλ. «**Ιστορία της Μακεδονίας**»: Η Θεσσαλονίκη ελληνική).

Βουλγαρικά παιχνίδια:

Οι προσπάθειες των Βουλγάρων να πάρουν τη Θεσσαλονίκη συνεχίστηκαν αμείωτες ακόμα κι όταν ο ελληνικός στρατός την απελευθέρωσε. Την ίδια εκείνη νύχτα της 26^{ης} προς 27^η Οκτωβρίου του 1912, ο Βούλγαρος στρατηγός Θεοδωρόφ συνέχιζε την προέλασή του προς την πόλη, παρ' όλο που είχε επίσημα ειδοποιηθεί ότι η Θεσσαλονίκη είχε καταληφθεί από τους Έλληνες. Δεύτερη επιστολή των Ελλήνων να μην προχωρήσει, αγνοήθηκε. Οι Έλληνες είδαν ξαφνικά τους Βούλγαρους να αναπτύσσονται προς την πλευρά όπου παρέμεναν οι αφοπλισμένοι Τούρκοι με σκοπό να δώσουν μάχη, έστω και εικονική, για να αποκτήσουν έρεισμα στις διαπραγματεύσεις. Οι οποίες όμως είχαν ήδη λήξει.

Ο βουλγαρικός στρατός προσπέρασε τις ελληνικές γραμμές, ενώ οι αξιωματικοί του έκαναν σα να δέχτηκαν βολές από το τουρκικό πυροβολικό, το οποίο φυσικά δεν υπήρχε. Ο στρατηγός Θεοδωρόφ διέταξε πυρ κατά των αφοπλισμένων Τούρκων που ήταν αδύνατο να απαντήσουν. Θέωρησε τον εαυτό του «νικητή» κι έστειλε στον Ταξίν πασά να του υπογράψει έγγραφο παράδοσης, όμοιο με αυτό που είχε υπογράψει στον αρχηγό του ελληνικού στρατού διάδοχο Κωνσταντίνο. Ο Ταξίν διαμαρτυρήθηκε στον Κωνσταντίνο για την «αχαρακτήριστη» όπως είπε συμπεριφορά των Βουλγάρων εναντίον στρατεύματος που είχε ήδη παραδοθεί και συνεπώς αδυνατούσε να αμυνθεί.

Με όλα αυτά, δύναμη της 7^{ης} βουλγαρικής μεραρχίας είχε φτάσει στα πρόθυρα της Θεσσαλονίκης και ο Θεοδωρόφ τηλεγραφούσε στον βασιλιά της Βουλγαρίας, Φερδινάνδο, ότι «από σήμερα, 27 Οκτωβρίου, η Θεσσαλονίκη βρίσκεται υπό το σκήπτρο» του. Στις 28 του μήνα, ο ελληνικός στρατός μπήκε επίσημα στην πόλη. Ο Θεοδωρόφ έστειλε αξιωματικούς να ζητήσουν να μπει και η δική του μεραρχία. Τους το ξέκοψαν. Ο Θεοδωρόφ έβαλε τα μεγάλα μέσα. Παρουσιάστηκε ο ίδιος στον Κωνσταντίνο και του είπε ότι αναγνωρίζει την κατάληψη της πόλης από τους Έλληνες αλλά ζητά την άδεια να μπου οι δικοί του στην πόλη, στο όνομα της συμμαχίας και της φιλοξενίας, καθόσον «είναι κατάκοποι και γίνονται μούσκεμα από την αδιάκοπη βροχή». Ο Κωνσταντίνος απάντησε ότι μέσα στην πόλη βρίσκονταν ήδη ο ελληνικός στρατός και οι Τούρκοι αιχμάλωτοι οπότε δεν υπήρχε χώρος για άλλους. Ο Θεοδωρόφ ζήτησε να μπου τουλάχιστον δυο τάγματα, αυτά στα οποία υπηρετούσαν οι Βούλγαροι πρίγκιπες. Ο Κωνσταντίνος ρώτησε την κυβέρνηση στην Αθήνα και αποδέχτηκε το αίτημα.

Το πρωί, 29 Οκτωβρίου του 1912, μπήκε στην πόλη επίσημα ο βασιλιάς Γεώργιος. Στη συνέχεια, μπήκε ο διάδοχος Μπόρις των Βουλγάρων και πίσω του, αντί για τα δυο τάγματα, όλος ο διαθέσιμος εκεί βουλγαρικός στρατός (15.000 άνδρες). Όμως, μετά την παρέλαση, οι Βούλγαροι αναγκάστηκαν να βγουν έξω από την πόλη. Τον επόμενο Ιούνιο, όταν άρχιζε ο Β' Βαλκανικός πόλεμος, στη Θεσσαλονίκη είχε απομείνει μόνο μια βουλγαρική φρουρά.

Η δολοφονία του Γεωργίου Α':

Μόλις πέντε ημέρες αφότου ο Α' Βαλκανικός πόλεμος είχε ξεσπάσει σφοδρός, η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε τον νόμο περί καταστάσεως πολιορκίας και το δικαιοστάσιο (αναβολή της εκδίκασης υποθέσεων εξαιτίας του πολέμου) και διέκοψε τις εργασίες της στις 10

Οκτωβρίου του 1912, επομένη της νίκης του ελληνικού στρατού στο Σαραντάπορο. Στις 26, ο ελληνικός στρατός έμπαινε στη Θεσσαλονίκη. Στις 29, έφτασε κι εγκαταστάθηκε εκεί ο βασιλιάς Γεώργιος. Ο γιος του, πρίγκιπας Νικόλαος, διορίστηκε γενικός διοικητής της πόλης, επιβεβαιώνοντας την οριστική ιστορική προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος.

Η Βουλή ξανάνοιξε στις 20 Φεβρουαρίου του 1913. Αυτή τη φορά, συμμετείχαν και βουλευτές από την Κρήτη. Ο Γεώργιος παρέμεινε στη Θεσσαλονίκη. Εκεί έμαθε ότι ο ελληνικός στρατός πήρε τα Γιάννενα, στις 21 Φεβρουαρίου. Κάθε βράδυ, με τη συντροφιά του υπασπιστή του, ταγματάρχη Φραγκούδη, έβγαине περίπατο στους δρόμους της πόλης. Κανένας δεν είχε σκεφτεί πως η ζωή του θα μπορούσε να κινδυνεύσει. Και κανένας δεν είχε προσέξει πως κάποιος τους παρακολουθούσε από μακριά κάθε μέρα.

Στις 5 Μαρτίου του 1913, ο άγνωστος επιτάχυνε το βήμα του και τους πλησίασε. Στην οδό Αγίας Τριάδας, έβγαλε ένα πιστόλι και πυροβόλησε. Ο Γεώργιος έπεσε νεκρός. Ο άγνωστος προσπάθησε να το σκάσει αλλ' ο ταγματάρχης Φραγκούδης τον πρόλαβε και τον έπιασε.

Η πρώτη επίσημη ανακοίνωση έλεγε ότι ο βασιλιάς είχε πέσει θύμα «του ανισόρροπου σοσιαλιστή Αλέξανδρου Σχινά, από τον Βόλο». Η δεύτερη ότι «ο ανισόρροπος αναρχικός Αλέξανδρος Σχινάς από τις Σέρρες» αυτοκτόνησε, πέφτοντας από το παράθυρο του Διοικητηρίου, όπου είχε μεταφερθεί για ανάκριση.

Σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, ο Σχινάς ούτε σοσιαλιστής ούτε αναρχικός ήταν. Δεινός σκοπευτής ήταν. Στην αρχή, κρατούσε το στόμα του κλειστό. Έπειτα, άρχισε να μιλά. Τι είπε, κανένας δεν ξέρει. Η δικογραφία εξαφανίστηκε. Το βέβαιο είναι ότι, από την ώρα που άρχισε να μιλά, η χήρα του Γεωργίου και μητέρα του Κωνσταντίνου, βασίλισσα Όλγα τον επισκεπτόταν συχνά στο υπόγειο όπου τον κρατούσαν κι έμενε ώρες μαζί του. Ποτέ της δεν είπε, τι κουβέντιαζε με τον δολοφόνο του άντρα της, που υπεραγαπούσε. Κάποια στιγμή, ανέβασαν τον Σχινά στον πρώτο όροφο του κτιρίου. Είπαν ότι ξέφυγε από τους φρουρούς του κι έπεσε από το παράθυρο. Άλλοι είπαν πως κάποιος τον σκότωσαν. Η δικογραφία πάντως εξαφανίστηκε και κανένας «δε θυμόταν» τι περιείχε.

Σε ένα βιβλίο του, ο αντιστράτηγος Λεωνίδας Παρασκευόπουλος γράφει ότι επισκέφτηκε τον πρίγκιπα Νικόλαο για να τον συλλυπηθεί κι ανίδεος, όπως ήταν, αναφέρθηκε στον «ανισόρροπο αναρχικό δολοφόνο». Ο Νικόλαος δάκρυσε και του είπε:

«Δεν είναι έργο αναρχικών αλλά πολιτικών εξωτερικών συμφερόντων».

Γράφτηκε πως ο Σχινάς ήταν όργανο των γερμανικών μυστικών υπηρεσιών, επειδή ο Γεώργιος μισούσε τον Κάιζερ και συμπαθούσε τους Άγγλους, ενώ ο διάδοχος Κωνσταντίνος ήταν γερμανόφιλος (τον ονόμασαν και στρατηγό του γερμανικού στρατού). Ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος έγραψε απερίφραστα πως ο Γεώργιος ήταν «θύμα των γερμανικών βλέψεων επί της Βαλκανικής» και συνδύασε τη δολοφονία του με τη δολοφονία στο Σεράγεβο, μετά από περίπου 16 μήνες, που έγινε αφορμή να ξεσπάσει ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος.

Το βέβαιο είναι πως, συμπτωματικά ή όχι, μόνον οι Γερμανοί ωφελήθηκαν από τον θάνατο του Γεωργίου και την ανάρρηση στον θρόνο του γιου του, Κωνσταντίνου. Και μόνον οι Έλληνες πλήρωσαν βαρύ φόρο αίματος από τη βίαιη αυτή αλλαγή.

Ο διάδοχος Κωνσταντίνος τίποτα δεν διδάχτηκε από τη συνεργασία του πατέρα του με την εκλεγμένη κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου. Το 1886 αποφοίτησε από τη σχολή Ευελπίδων ως ανθυπολοχαγός. Στάλθηκε στο Βερολίνο, όπου φοίτησε στην εκεί ανωτάτη σχολή πολέμου. Επέστρεψε στεφανωμένος με τον θρύλο του ικανού στρατηλάτη και παντρεύτηκε την αδελφή του Κάιζερ, Σοφία (1889). Η παταγώδης αποτυχία του και το φευγιό από το μέτωπο στον πόλεμο του 1897 τσαλάκωσε τη φήμη του αλλ' όχι και τον εγωισμό του. Στα 1902, ήταν πάλι αρχηγός των ελληνικών χερσαίων δυνάμεων. Οι επαναστάτες του 1909 έδωξαν τους πρίγκιπες απ' το στράτευμα κι έστειλαν τον Κωνσταντίνο για «μετεκπαίδευση» στη Γερμανία.

Ο Βενιζέλος κάλεσε πίσω στην Ελλάδα τον Κωνσταντίνο, θεωρώντας ότι η πείρα του θα συνέβαλλε αποφασιστικά στην αναδιοργάνωση του στρατεύματος. Όσο ο Γεώργιος ζούσε, η συνεργασία Βενιζέλου - Κωνσταντίνου ήταν άψογη. Συνεχίστηκε έτσι και στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, με εξαίρεση το επεισόδιο περί την Θεσσαλονίκη. Ο Κωνσταντίνος ήθελε να βαδίσει στη Φλώρινα. Ο Βενιζέλος απείλησε ότι θα τον απολύσει, αν δε στρεφόταν προς τη Θεσσαλονίκη. Ο Γεώργιος πήρε το μέρος του πρωθυπουργού. Δολοφονήθηκε στις 5 Μαρτίου του 1913.

Ο διάδοχος Κωνσταντίνος ορκίστηκε βασιλιάς σε πανηγυρική τελετή στη βουλή, στις 8 Μαρτίου του 1913, ώρα 11 το πρωί. Λίγο καιρό αργότερα, η αγνωμοσύνη προς τον ευεργέτη του και η γερμανοφιλία του θα οδηγούσαν τους Έλληνες στον εθνικό διχασμό. Και την Ελλάδα στη μικρασιατική καταστροφή. Ως τότε όμως, πολύ νερό είχε κυλήσει στο αυλάκι

της Ιστορίας.

Η νύχτα της 17^{ης} Ιουνίου 1913:

Ξαφνικά, τα ξημερώματα 17 Ιουνίου του 1913, οι Βούλγαροι έκαναν αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον των Ελλήνων στη Νιγρίτα και εναντίον των Σέρβων στη Γευγελή, όπου το σημείο επαφής των ελληνοσερβικών δυνάμεων. Οι Έλληνες απάντησαν αιχμαλωτίζοντας τους 1.500 άνδρες των βουλγαρικών νησίδων στο ελληνικό έδαφος κι αποκρούοντας τις βουλγαρικές επιθέσεις.

Στην ίδια την Θεσσαλονίκη, το απόγευμα, 16 Ιουνίου, ο προσκολλημένος στο ελληνικό στρατηγείο Βούλγαρος στρατηγός, Χεσάπιεφ, ειδοποίησε ότι θα έφευγε το πρωί της επόμενης μέρας. Για τους Έλληνες, η ξαφνική αναχώρηση σήμαινε ότι επικείται η σύρραξη. Το ίδιο απόγευμα, ο διοικητής της 2^{ης} ελληνικής μεραρχίας, στρατηγός Κάλαρης, έστειλε διαταγή στον διοικητή της βουλγαρικής φρουράς ταγματάρχη Λαζάροφ να του παραδώσει τα όπλα του και να φύγει από τη Θεσσαλονίκη μέσα σε μια ώρα. Το τελεσίγραφο όριζε ότι μετά τη λήξη της προθεσμίας, ο ελληνικός στρατός θα τον αντιμετώπιζε ως εχθρό.

Ο Λαζάροφ προσπάθησε να κερδίσει χρόνο καθώς το βουλγαρικό σχέδιο προέβλεπε ταχύτατη προέλαση του στρατού τους στη Θεσσαλονίκη και υποβοήθηση της κατάληψής της από τη φρουρά, από μέσα. Στις 7 το βράδυ όμως, τμήματα της 2^{ης} ελληνικής μεραρχίας απέκλεισαν όλα τα κτίρια στα οποία οι Βούλγαροι στεγάζονταν. Παρ' όλο που βρέθηκαν κυκλωμένοι, οι Βούλγαροι συνέχισαν να κωλυσιεργούν. Το βράδυ της επόμενης μέρας κι ενώ ήδη είχαν εκδηλωθεί οι βουλγαρικές επιθέσεις στη Νιγρίτα και στη Γευγελή, οι Έλληνες ξεκίνησαν επίθεση εναντίον των κυκλωμένων στη Θεσσαλονίκη Βουλγάρων.

Η βουλγαρική φρουρά παραδόθηκε την ίδια μέρα, εκτός από μερικούς που είχαν οχυρωθεί μέσα στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας και εναντίον των οποίων οι Έλληνες δεν κινήθηκαν για να μην καταστραφεί ο ναός. Οι εκεί Βούλγαροι παραδόθηκαν τα ξημερώματα 18 Ιουνίου, όταν κατάλαβαν ότι κάθε αντίσταση ήταν μάταιη. Ο βουλγαρικός στρατός, αντί για την γοργή προέλαση στη Θεσσαλονίκη που προέβλεπε το σχέδιο, ετοιμαζόταν για γοργή υποχώρηση.

Η Εθνική Άμυνα:

Τρία χρόνια αργότερα κι ενώ μαινόταν ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η Θεσσαλονίκη ήταν έδρα των δυνάμεων της Αντάντ. Με την Ελλάδα ουδέτερη. Και με τον στρατό Γερμανών και Βουλγάρων να εισβάλλει στην Ανατολική Μακεδονία και να την κυριεύει δίχως μάχη. Το ελληνικό στρατιωτικό σώμα, υπό τον στρατηγό Ι. Χατζόπουλο, παραδόθηκε χωρίς να ρίξει τουφεκιά και μεταφέρθηκε στη Γερμανία. Η ντροπή ξεχείλιζε.

Ο επίλαρχος Επαμεινώνδας Ζυμβρακάκης και ο αντισυνταγματάρχης πυροβολικού Κ. Μαζαράκης Αινιάν μπήκαν επικεφαλής πλήθους αξιωματικών και οπλιτών της Θεσσαλονίκης και ολόκληρου του σώματος της κρητικής χωροφυλακής και κατέλαβαν το Καραμπουρνάκι. Από εκεί, απευθύνθηκαν στον αρχηγό των συμμαχικών δυνάμεων Μακεδονίας, στρατηγό Σαράιγ, δηλώνοντας ότι τάσσονται υπό τις διαταγές του για να μετάσχουν στον πόλεμο με σκοπό να ανακόψουν την γερμανοβουλγαρική διείσδυση στη Μακεδονία.

Ο Σαράιγ αποδέχτηκε την προσφορά και απομόνωσε τον συνταγματάρχη Ν. Τρικούπη που κινήθηκε εναντίον των στασιαστών με όσες δυνάμεις δεν είχαν μετάσχει στο κίνημα. Ο Τρικούπης απομακρύνθηκε.

Οι επαναστάτες κατέλαβαν την Θεσσαλονίκη και σχημάτισαν κυβερνητική επιτροπή από στρατιωτικούς (Μαζαράκης, Ζυμβρακάκης, Αργυρόπουλος, Ζάνας, Ζερβός, Κουτούπης, Πάζης και Γραικός). Κατέλαβαν τις πολιτικές και στρατιωτικές αρχές και ξεκίνησαν την οργάνωση νέας διοίκησης στη Μακεδονία. Το κίνημά τους απλώθηκε και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, ενώ πλήθος αξιωματικών, οπλιτών αλλά και δημοσίων υπαλλήλων κατέφθαναν στη Θεσσαλονίκη δηλώνοντας οπαδοί της νέας κατάστασης.

Στις 25 Σεπτεμβρίου του 1916, ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατέβηκε στην Κρήτη που κηρύχθηκε υπέρ των επαναστατών. Από εκεί, μαζί με τον ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη, έφυγε στη Θεσσαλονίκη όπου σχηματίστηκε τριανδρία: Βενιζέλος, Κουντουριώτης και Π.

Δαγκλής.

Οργανώθηκε χωριστό κράτος με πρωτεύουσα την Θεσσαλονίκη. Περιλάμβανε Μακεδονία, Κρήτη, νησιά του Αιγαίου και, αργότερα, και κάποια νησιά του Ιονίου.

Το νέο κράτος αναγνωρίστηκε από την Αντάντ, τα κράτη της οποίας έστειλαν πρεσβευτές τους στην Θεσσαλονίκη. Η εκεί ηγεσία ονομάστηκε «κυβέρνησης Εθνικής Αμύνης». Προχώρησε σε γενική επιστράτευση στα τμήματα της χώρας που έλεγχε. Ο στρατός της μετείχε στις μάχες Σκρα, Ραβινέ κι αλλού.

Η κατάληψη της Αθήνας από τα γαλλικά στρατεύματα και η εκθρόνιση του Κωνσταντίνου (29 Μαΐου του 1917) οδήγησε στη διάλυση της κυβέρνησης της Εθνικής Άμυνας καθώς στην Αθήνα σχηματίστηκε κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου (14 Ιουνίου 1917) που επανένωσε την Ελλάδα.

Μέρες του '36:

Το αποτυχημένο κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου του 1935 έδωσε την ευκαιρία στην ελληνική Δεξιά να απαλλάξει το στράτευμα από την πλειοψηφία των δημοκρατικών αξιωματικών. Η Ε' Εθνοσυνέλευση συγκροτήθηκε στις 6 Ιουνίου του 1935 και ψήφισε την παλινόρθωση της δυναστείας (10 Οκτωβρίου) που επικυρώθηκε με δημοψήφισμα (3 Νοεμβρίου). Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' έφτασε στην Ελλάδα (25 Νοεμβρίου) κι ανέθεσε την εντολή σχηματισμού εκλογικής κυβέρνησης στον Κωνσταντίνο Δεμερτζή (30 του μήνα) που συνέχισε πρωθυπουργός και μετά τις εκλογές (26 Ιανουαρίου του 1936), καθώς δεν αναδείχτηκε νικητής. Ο Κ. Δεμερτζής πέθανε στις 13 Απριλίου του 1936. Την ίδια μέρα, πρωθυπουργός ορκίστηκε ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, Ιωάννης Μεταξάς, αρχηγός του κόμματος των Ελευθεροφρόνων που με επτά βουλευτές σε σύνολο τριακοσίων εκπροσωπούσε το 3.94% του εκλογικού σώματος.

Στις αρχές Μαΐου του 1936, ξέσπασε πανελλαδική απεργία των καπνεργατών. Ζητούσαν

αναπροσαρμογή των ημερομισθίων τους στις 120 – 130 δραχ. με βάση τη συμφωνία που είχε προηγηθεί μερικά χρόνια πριν. Οι εργοδότες πρόσφεραν 75 – 80 δραχ. Η κυβέρνηση Μεταξά πήρε το μέρος των εργοδοτών προτείνοντας «συμβιβαστική λύση» 85 – 90 δραχ. Οι εργοδότες επέμεναν στις 75 – 80.

Το πρωί, 8 Μαΐου του 1936, περίπου 6.000 καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης έκαναν πορεία με κατεύθυνση το Διοικητήριο για να επιδώσουν ψήφισμα με τα αιτήματά τους. Βρήκαν μπροστά τους την χωροφυλακή που τους απαγόρευσε να προχωρήσουν. Ακολούθησε συμπλοκή. Πολλοί διαδηλωτές τραυματίστηκαν, ενώ η βάναυση συμπεριφορά της χωροφυλακής προκάλεσε γενική αγανάκτηση. Σε ένδειξη συμπαράστασης, το ίδιο βράδυ κατέβηκαν σε απεργία οι εργάτες ηλεκτρισμού, οι σιδηροδρομικοί Β. Ελλάδας, οι τροχιοδρομικοί και οι αυτοκινητιστές. Ο Μεταξάς επιστράτευσε τροχιοδρομικούς και σιδηροδρομικούς και διέταξε το Γ' Σώμα Στρατού να επέμβει.

Η 9^η Μαΐου βρήκε να απεργούν και οι λιμενεργάτες, οι αρτεργάτες, οι μυλεργάτες κι άλλοι κλάδοι, ενώ τα εμπορικά καταστήματα έκλεισαν σε ένδειξη αλληλεγγύης προς τους απεργούς. Διαδηλωτές διέτρεχαν την πόλη προσπαθώντας από διάφορες πλευρές να φτάσουν στο Διοικητήριο. Η χωροφυλακή άνοιξε πυρ, ενώ τεθωρακισμένα της κατέβηκαν στους δρόμους. Έφιπποι χωροφύλακες εφορούσαν εναντίον των διαδηλωτών χτυπώντας στο ψαχνό σε μια μανιασμένη επίδειξη δύναμης.

Χρειάστηκε να επέμβει ο στρατός για να συγκρατήσει τους χωροφύλακες. Στους δρόμους μετρήθηκαν δώδεκα νεκροί, 32 βαριά και δεκάδες ελαφρά τραυματισμένοι, όλοι από την πλευρά των διαδηλωτών. Ο στρατός απαγόρευσε τις διαδηλώσεις. Η απαγόρευση αγνοήθηκε. Οι στρατιώτες που ακροβολίστηκαν στην πόλη, Θεσσαλονικείς οι περισσότεροι, δεν είχαν τίποτα να μοιράσουν με τους εργάτες. Ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, αντιμετωπίζοντας ακόμα και την περίπτωση στάσης καθώς οι φαντάροι του έμοιαζαν να είναι με το μέρος των απεργών, επέτρεψε τις διαδηλώσεις. Απόγευμα, 9 Μαΐου, συγκροτήθηκε μεγάλη συγκέντρωση με την κρατική εξουσία ουσιαστικά να έχει καταλυθεί. Βουλευτές όλων των κομμάτων έπεισαν τον λαό να επιστρέψει στα σπίτια του. Τα θύματα των ταραχών κηδεύτηκαν την επομένη, 10 Μαΐου, χωρίς να σημειωθούν επεισόδια.

Ο Μεταξάς είδε «κομμουνιστικό δάκτυλο» πίσω από τα επεισόδια. Τα αιτήματα των απεργών έγιναν δεκτά. Νέος υπουργός Εσωτερικών διορίστηκε απόστρατος κηρυγμένος υπέρ της δικτατορίας. Η δικτατορία Μεταξά επιβλήθηκε στις 4 Αυγούστου του 1936.

Η γερμανική κατοχή:

Η 2^η γερμανική μεραρχία πάντσερ μπήκε στη Θεσσαλονίκη στις 8 Απριλίου του 1941, ενώ στα οχυρά του Ρούπελ πολεμούσαν ακόμα. Η συνθηκολόγηση με τη Γερμανία του Χίτλερ υπογράφηκε στη Λάρισα στις 21 Απριλίου του 1941. Η τελετή ξανάγινε στη Θεσσαλονίκη, στις 24 του μήνα, έπειτα από απαίτηση του Μουσολίνι να παρίστανται και Ιταλοί στην παράδοση. Την ίδια μέρα, ο βασιλιάς και η κυβέρνηση αποχωρούσαν από την ελληνική πρωτεύουσα.

Για την Ελλάδα, ξεκινούσε η τετράχρονη γερμανοϊταλική κατοχή. Για τους εβραίους της Θεσσαλονίκης άρχιζε η πορεία προς το Ολοκαύτωμα. Η εβραϊκή κοινότητα αριθμούσε 70.000 άτομα τις παραμονές της γερμανικής εισβολής. Όταν ξαναμετρήθηκαν στα 1950, βρέθηκαν 1.500. Οι πολλοί είχαν αφανιστεί στα γερμανικά στρατόπεδα εξόντωσης.

Η Θεσσαλονίκη στην Αντίσταση:

Το πρώτο σαμποτάζ εναντίον των δυνάμεων της γερμανικής κατοχής πραγματοποιήθηκε στη στις 20 Μαΐου 1941 από μέλη της οργάνωσης «Ελευθερία» που είχαν επικεφαλής τον Αναστάση Αναγνωστόπουλο. Την ομάδα αποτελούσαν κυρίως πολίτες που πριν από λίγες μέρες είχαν δραπετεύσει από το Σανατόριο του Ασβεστοχωρίου, όπου κρατούνταν. Κατέστρεψαν τις μηχανές γερμανικών στρατιωτικών αυτοκινήτων που στάθμευαν στο δρόμο του συνοικισμού Χαρμάνκιοϊ. Κατέστρεψαν επίσης βαρέλια με βενζίνη στον Επτάλοφο.

Τον Αναγνωστόπουλο, οι Γερμανοί κατόρθωσαν αργότερα να τον συλλάβουν και να τον εκτελέσουν. Όμως τα σαμποτάζ συνεχίστηκαν με χτύπημα στο τηλεφωνικό δίκτυο μέσα στη Θεσσαλονίκη και στο δρόμο προς τον Λαγκαδά. Δεν έλειψαν και οι δολιοφθορές στις σιδηροδρομικές γραμμές.

Οι Γερμανοί άρχισαν συλλήψεις. Στο στρατόπεδο «Παύλου Μελά» έριξαν 297 πατριώτες. Στις 30 Δεκεμβρίου, οι Γερμανοί εκτέλεσαν τριάντα. Την 1^η Ιουλίου 1942 εκτελέστηκαν ο Βακαλόπουλος και ο Καρανταής, δυο νέοι που ανήκαν σε ομάδα σαμποτάζ του ΕΛΑΣ. Είχαν ανατινάξει γερμανικά αυτοκίνητα στη βάση Ντεπό.

Στις 4 Οκτωβρίου 1942 οργανώθηκε απεργία των δημοσίων υπαλλήλων.

Την 1^η Μαρτίου 1943 εκτελέστηκαν 16 αγωνιστές στο στρατόπεδο του «Παύλου Μελά». Ήταν κρατούμενοι από τον καιρό της μεταξικής δικτατορίας.

Τον Ιούλιο του 1943, με πρωτοβουλία του ΕΑΜ, ξέσπασαν μαχητικές διαδηλώσεις των Θεσσαλονικέων κατά της επέκτασης της βουλγαρικής κατοχής, διαδηλώσεις που κάλυπταν ολόκληρη την Ελλάδα. Στα συλλαλητήρια πήραν μέρος πάνω από 50.000 άτομα. Στους 16 πατριώτες που οι κατακτητές εκτέλεσαν στη Λάρισα στις 14 Σεπτεμβρίου συμπεριλαμβάνονταν και ένα εντεκάχρονο αγόρι από τη Θεσσαλονίκη, ο Γιώργης Τοκαρίδης.

Στις 25 Μαρτίου 1944, όπως στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις, τιμήθηκε και στη Θεσσαλονίκη η επέτειος της Επανάστασης του 1821 με μαχητικές λαϊκές εκδηλώσεις. Στις 6 Ιουνίου, οι χιτλερικοί εκτέλεσαν στη Θεσσαλονίκη 101 πατριώτες που πήραν από το στρατόπεδο «Παύλου Μελά».

Στις 23 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε διαδήλωση των φυματικών και του προσωπικού του σανατορίου Ασβεστοχωρίου. Κύρια αιτήματα των διαδηλωτών ήταν η βελτίωση του συσσιτίου και της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης καθώς και η κατάπαυση της τρομοκρατίας στο Σανατόριο. Οι δυνάμεις κατοχής χτύπησαν τους διαδηλωτές με αποτέλεσμα ένας από αυτούς να χάσει τη ζωή του και πολλοί άλλοι να τραυματιστούν. Κάπου 300 φυματικοί συνελήφθησαν και κλείστηκαν στο στρατόπεδο «Παύλος Μελάς». Μετά από λίγες μέρες απελευθερώθηκαν ύστερα από κινητοποίηση πολυάριθμων λαϊκών επιτροπών και του πληθυσμού της πόλης.

Στις 30 Οκτωβρίου 1944, η 9^η Μεραρχία του ΕΛΑΣ μπήκε στη Θεσσαλονίκη. Η πόλη ήταν πλέον ελεύθερη. Την επομένη, πραγματοποιήθηκε μεγάλη συγκέντρωση στο κέντρο της πόλης με τη συμμετοχή 150.000 λαού.

Η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη:

Ο Γιάννης Ζεύγος δολοφονήθηκε στις 20 Μαρτίου 1947 από μέλη του «Μαύρου Μετώπου», ενώ βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη εκτελώντας χρέη πολιτικού συνδέσμου με την Επιτροπή Ερεύνης του ΟΗΕ. Η δολοφονία του συγκλόνισε την κοινή γνώμη και αποτέλεσε πρόσθετο έναυσμα για τις εμφύλιες συγκρούσεις. Ο Γιάννης Ζεύγος ήταν από τα επιφανέστερα στελέχη του ΚΚΕ, μέλος του Πολιτικού Γραφείου του. Στις παραμονές της απελευθέρωσης από τους Γερμανούς έγινε ένας από τους δύο κομμουνιστές υπουργούς στην κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου. Ο άλλος ήταν ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης. Μετείχε στη σύσκεψη της Καζέρτας. Παινήθηκε μαζί με τους άλλους υπουργούς του ΕΑΜ τον Δεκέμβριο του 1944.

Τα πέτρινα χρόνια με τον κοινοβουλευτικό μανδύα ξεκίνησαν τυπικά στις 9 Φεβρουαρίου του 1950. Την ημέρα εκείνη δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως η άρση του στρατιωτικού νόμου που σηματοδότησε το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Στα 1956, άρχισε η πρώτη οκταετία του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Έληξε απότομα στα 1963 κι ενώ πια οι σχέσεις του με τα ανάκτορα είχαν ψυχραθεί. Είχαν μεσολαβήσει οι «εκλογές βίας και νοθείας» του 1961. Ο «ανένδοτος αγώνας» του Γεωργίου Παπανδρέου συνεχιζόταν. Παράλληλα, αναπτυσσόταν το «κίνημα ειρήνης».

Παλιός βαλκανιονίκης στο μήκος, ειρηνιστής και ανεξάρτητος βουλευτής της Αριστεράς, ο Γρηγόρης Λαμπράκης είχε μετάσχει στη μαραθώνια πορεία ειρήνης. Το βράδυ, 22 Μαΐου του 1963, είχε προσκληθεί να μιλήσει σε μια συγκέντρωση ειρηνιστών, σε κλειστή αίθουσα στη Θεσσαλονίκη. Πλήθος λαού, κυρίως αριστεροί, πλημμύριζαν την αίθουσα κι απλώνονταν ως έξω, περιμένοντας να τον ακούσουν. Στο απέναντι πεζοδρόμιο, είχαν μαζευτεί οι «εθνικόφρονες» αντικομμουνιστές, που φώναζαν συνθήματα κατά της εκδήλωσης. Ο Λαμπράκης έφτασε πεζός στον τόπο της ομιλίας.

Την ώρα, που διέσχιζε τον δρόμο, ένα τρίκυκλο ξεπετάχτηκε τρέχοντας δαιμονισμένα. Στην καρότσα του παραδοκούσε ένας άνδρας οπλισμένος με ρόπαλο. Το τρίκυκλο έπεσε πάνω στον βουλευτή, που χτυπήθηκε κι απ' τον άνθρωπο της καρότσας κι έπεσε αιμόφυρτος στην άσφαλο. Πέθανε πέντε μέρες αργότερα.

Η αστυνομία έμεινε άπραγη. Στο χαμό που ακολούθησε, κάποιος κακοποίησε τον βουλευτή της ΕΔΑ, Γιώργο Τσαρουχά. Πολίτες καταδίωξαν κι εντόπισαν τους δράστες: Σπύρος Κοτζαμάνης ο οδηγός του τρίκυκλου, Εμμανουήλ Εμμανουηλίδης ο ροπαλοφόρος της καρότσας, Αντώνναρος Πιτσώκος αυτός που χτύπησε τον Τσαρουχά. Κι ενώ η χωροφυλακή μιλούσε για «τροχαίο ατύχημα», η κυβέρνηση αντικατέστησε την ηγεσία της. Διατάχτηκαν ανακρίσεις. Ανακριτής ο Χρήστος Σαρτζετάκης, ενώ η δημοσιογραφική έρευνα αποκάλυπτε τις παρακρατικές οργανώσεις, τη μια μετά την άλλη. Τα νήματα έφταναν ως πολύ ψηλά, σε ανθρώπους που είχαν δεσμούς με τα ανάκτορα. Ήταν η εποχή που ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ειπώθηκε ότι αναρωτήθηκε «Ποιος κυβερνά αυτόν τον τόπο».

Κάτω από το βάρος των συγκλονιστικών καθημερινών αποκαλύψεων και της ογκούμενης λαϊκής κατακραυγής, με την αντιπολίτευση να σφυροκοπά τον πρωθυπουργό καταγγέλλοντάς τον ως ηθικό αυτουργό της ανωμαλίας και τον Κωνσταντίνο Καραμανλή να υπαινίσσεται ότι πίσω από όλα αυτά κρύβονταν τα ανάκτορα, η κυβέρνηση παραιτήθηκε στις 16 Ιουνίου 1963. Είκοσι μέρες νωρίτερα, είχε προηγηθεί η κηδεία του Γρηγόρη Λαμπράκη, που μεταβλήθηκε σε λαοθάλασσα διαμαρτυρίας.

Στις 18 Ιουνίου, ο βασιλιάς Παύλος ανέθεσε την πρωθυπουργία στον έμπιστό του Παναγιώτη Πιπινέλη, απολογητή της «Μοναρχίας εν Ελλάδι». Για να μην υπάρχουν παρεξηγήσεις, ανάμεσα στους υπουργούς ήταν και τρία μέλη της υπηρεσιακής κυβέρνησης Δόβα που είχε διεκπεραιώσει τις εκλογές της «βίας και νοθείας» και τέσσερις απόστρατοι στρατού και χωροφυλακής. Η χώρα, για άλλη μια φορά, βάδιζε προς τις εκλογές.

Έγιναν στις 3 Νοεμβρίου του 1963 και ανέδειξαν την Ένωση Κέντρου πρώτο κόμμα με σχετική πλειοψηφία. Ο Γεώργιος Παπανδρέου σχημάτισε κυβέρνηση έχοντας 138 βουλευτές έναντι 132 της ΕΡΕ, 28 της ΕΔΑ και 2 των Προοδευτικών του Σπύρου Μαρκεζίνη. Οι νέες εκλογές, στις 16 Φεβρουαρίου του 1964, έδωσαν στην Ένωση Κέντρου του Γ. Παπανδρέου ισχυρή αυτοδυναμία. Ξεκινούσε η «δημοκρατική άνοιξη» που έμελλε να ανατραπεί τον Ιούλιο του 1965.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 31.3.2011)

